

NYUGAT-DUNÁNTÚL GYEPNÖVÉNYZETÉNEK ÖKOLÓGIAI-TERMÉSZETVÉDELMI PROBLÉMÁI

Kovács J. Attila

Summary

The grassland vegetation of the West-Transdanubian region have been survived especially alongside the rivers, brooks, flood-plain area and hilly-mountain zones. The most important grassland-types belongs to the fen-meadons, wet-medows and mountain meadows and pastures. The general characteristics and the local specificity, of grassland vegetation are emphasized by the role like an „ecological corridor” between the Carpathian Basin and Alps.

Összefoglalás

Nyugat-Dunántúl (Alpokalja, Göcsej) nagyobb kiterjedésű gyepterületei többnyire folyómenti ártereken, patak völgyekben ill. domb- és hegyvidéki irtásrétek keretében maradtak fenn (láprétek, mocsárrétek, kaszálórétek, hegyi rétek). A Kárpát-medence és az Alpok átmeneti térségében a gyepvegetáció aktuális sajátosságát az „ökológiai folyosó” szerepének fokozódása jellemzi. A gyepgazdálkodás, az ökológia és a természetvédelem közös célja e szerepkör erősítése, a hagyományos használati-kezelési módok működtetése, védett és veszélyeztetett fajok fenntartása és megőrzése.

A Kárpát-medence és az Alpok találkozásánál fekvő heterogén arculatú kistájak gyepnövényzete az átmeneti „*Praenoricum*” flóraidék sajátosságait tükrözi. Középeurópai alapon az alpi-atlanti, szubmediterrán és a pannóniai hatások érvényesülésével jellegzetes láprétek, mocsárrétek, kaszálórétek, hegyi rétek vegetációstruktúrái maradtak fenn. A legérdekesebb (többnyire védendő ill. veszélyeztetett) növénytársulások közül kiemeljük: *Seslerietum uliginosae*, *Junco-Molinietum*, *Succiso-Molinietum*, *Succisello-Deschampsietum caespitosae*, *Carici-Alopecuretum*, *Filipendulo-Geranium palustris*, *Pastinaco-Arrhenatheretum*, *Arrhenather-Brometum erecti*, *Anthyllido-Festucetum rubrae*, *Festuco ovinae-Nardetum* stb.

A lágyszárú vegetáció általában, de különösen a határmenti rétek természeti és degradáltsági állapota igen vegyes képet mutat, mégis természetvédelmi szempontból fontos, hogy olyan értékes populációk maradtak fenn mint: *Gentianella austriaca* (osztrák tárnicska), *Gentiana pneumonanthe* (kornistárnics), *Hemerocallis lilio-asphodelus* (sárgaliliom), *Dactylorhiza majalis* (széleslevelű ujjaskosbor), *Trollius europaeus* (zergeboglár), *Crocus albiflorus* (fehér sáfrány), *Iris sibirica* (szibériai nőszirm), *Achillea ptarmica* (kenyérbél cickafark), *Polygonum bistorta* (kígyógyökerű keserűfű), *Narcissus angustifolius* (csillagos nárcisz), *Fritillaria meleagris* (kockásliliom), *Spiranthes spiralis* (őszi füzértekeres), *Alchemilla xanthochlora* (réti palástfű), *Carlina acaulis* (szártalan bábakalács), *Iris variegata* (tarka nőszirm), *Pulsatilla pratensis* ssp. *nigricans* (fekete kökörcsin), *Pulsatilla grandis* (leánykökörcsin) és mások.

Az utóbbi évtizedekben a rétek és legelők természetközeli vegetációállapotát a szukcesszió, a fajok közötti kompetíciós folyamatok, valamint a nagyüzemi

gyepgazdálkodás, majd pedig a privatizáció által megváltozó használati-kezelési módok igen jelentősen befolyásolták. A gyepgazdálkodás és az állattenyésztés visszaszorulásával, a gyom- és invazív fajok terjedésével egyre fokozottabb az igény az aktív természetvédelmi intézkedések bevezetésére, védett és veszélyeztetett növényfajok és növénytársulások megőrzése, a hagyományos gyepgazdálkodási formák működtetése érdekében (BORHIDI, SÁNTA, 1999).

A Nyugat-Dunántúlon (Alpokalja, Göcsej) a nagyobb kiterjedésű gyepterületek különösen a folyómenti ártereken, patak völgyekben, hegyvidéki-dombvidéki irtásréteken maradtak fenn. Így a térség gyepvegetációjának sajátosságai közül jelenleg legfontosabbnak az „ökológiai folyosó” szerepének betöltése tűnik, melynek működtetésében az ökológiai és természetvédelmi tényezők különös hangsúllyal jelentkeznek. Tekintsük át röviden a fontosabb gyepterületeket és azok ökológiai-termetvédelmi problémáit.

A Rába-ártér és a kapcsolódó Pinka- és Vörös patak ill. Csörnöc-Herpenyő mente réteiből mára jelentősebb területek csak Alsószőlők környékén, Vasalja ill. Körmend és Sárvár között maradtak fenn.

Az alsószőlői Rába-völgy mocsár- és láprétei a „vasfüggöny” határzárja révén maradtak fenn, melyben a széleslevelű ujjaskosbor (*Dactylorhiza majalis*) változatos, tízezres nagyságú populációi válóságos „csodarétté” varázsolják a határmenti vidéket (KOVÁCS 1994b, 1999). Veszélyeztető tényező a szukcesszió felgyorsulása, az erdősülés és az invazív fajok terjedése (*Solidago gigantea*). A vasaljai Pinka-menti réteket a lecsapolás és a töltésépítés alakította-módosította szegényebb összetételű kaszálórétteké. A Rába ill. a Csörnöc-Herpenyő árterén egyes mocsár- és kaszálóréteteket kaszálógépekkel ma is megkaszálunk (Körmend - Halogy: Nagyrét, Molnászezsöd: Kertes, Püspökmolnári, Bejcgertyános, Ikervár, Kismákfa rétei), másokat viszont legelőkké alakítottak: Molnászezsöd - Döröske között, Alsóújlaki legelő, Sótunyi legelő stb. Az ártéri vízszabályozások, lecsapolások révén igen erős gyomosodási – degradációs folyamatok érvényesültek pl. Halogy – Körmend – Molnászezsöd, Rábahídvég, Ikervár stb. térségében, mégis az egyes lápréti, mocsárréti vegetációegységekben olyan értékes populációk maradtak fenn mint: *Hemerocallis lilio-asphodelus*, *Iris sibirica*, *Dactylorhiza majalis*, *Achillea ptarmica* (Körmend – Nadasd: Gyunác láprét), *Fritillaria meleagris*, *Gentiana pneumonanthe* (Alsóújlak, Ikervár rétei). Az aktív természetvédelem igen nehéz feladatai közé tartozik: az invazív gyomok visszaszorítása, a rendszeres kaszálások bevezetése, a meliorációs és „fatelepitéses” munkálatok felfüggesztése ill. a hagyományos rétgazdálkodási rendszerek (újbóli) működtetése.

A Répce-menti rétvegetáció nagyobb része, különösen Csepreg-Gör-Répceszentgyörgy térségében sajnos a melioráció és a feltörések áldozatává esett. Nagygeresd és Csáfordjánosfa ártéri zónájában azonban (a bolygatott és trágyázott zónákon kívül) számos természetközeli mocsárrét és kaszálórét állomány maradt fenn, melyek a praenorikumí flórasáv peremén értékes, védett és veszélyeztetett populációkat őriznek: *Iris sibirica*, *Dianthus superbus*, *Clematis integrifolia*. A Répce-menti mocsárrétek, láprétek és kaszálórétek botanikai értékeinek a megőrzését különösen a műtrágyázás, a tápanyag-feldúsulás, a rendszertelen (rosszul időzített) kaszálás ill. a széna réten hagyása veszélyezteti.

A Zala-menti rétnövényzet jellemző növénytársulásai: a mésztelen láprétek (*Juncus-Molinietum*), sédbúzás mocsárrétek (*Agrostio-Deschampsietum caespitosae*), az ártéri

mocsárrétek (*Carici-Alpocuretum*) a felső Zala-völgyben, valamint a mezofil kaszálórétek (*Pastinaco-Arrhenatheretum*) a középső Zala-völgyben. Bár a termőhelyi bolygatottság több helyen is az invazív gyomok terjedését eredményezte (és a vasútépítés révén ma is erősen befolyásolja), a Vasi-hegyhát és a Göcsej határán igen értékes védett populációk maradtak még fenn: *Trollius europaeus*, *Polygonum bistorta*, *Hemerocallis lilio-asphodelus*, *Achillea ptarmica*, *Iris sibirica*, *Dactylorhiza majalis* (Felsőjánosfa) ill. *Fritillaria meleagris* (Zalaegerszeg térségében). Ökológiai és természetvédelmi szempontból a Zala-menti réteket a beerdősülés, a gyomosodás, feltörés, csatornázások és meliorációs munkálatok sorozata veszélyezteti.

A **Kerka-mente rétvegetációja**, a néhol szűk (Bajánsenye), néhol kiszélesedő (Csesztreg-Zalabaksa) és ligeterdőkkel tarkított árterületeken, természetközeli és bolygatott élőhelytípusok mozaikos összetételű egységeit mutatja. Göcsej és Hetes dombjai között elterülő völgy lágyszárú vegetációtípusai közül, itt is jellegzetesek a láprétek, mocsárrétek és a nagykiterjedésű kaszálórétek. Különösen a kígyógyökerű keserűfű (*Polygonum bistorta*) és a sárgaliliom (*Hemerocallis lilio-asphodelus*) látványos populációi (Alsószenterzsébet, Csesztreg) ékesítik a réteket. A Kerkával párhuzamos Szentgyörgyvölgyi patakmentén, a métnekpusztai Nagyréten értékes csillagos nárcisz (*Narcissus angustifolius*) populáció maradt fenn. Nagy területeken azonban az invazív gyomok (*Solidago gigantea*, *Impatiens glandulifera*) folyamatosan veszélyeztetik a gyeptermészetközeli állapotát.

A **Soproni-hegység és a Kőszegi-hegység** rétnövényzetének jellegzetes egységeit franciaperjések (*Pastinaco-Arrhenatheretum*), rozsnokos kaszálórétek (*Arrhenathero-Brometum erecti*) és a vöröscsenkeszes rétek (*Anthyllio-Festucetum rubrae*) alkotják. Sajnos többségük igen előrehaladott erdősülési stádiumban van, így az értékes taxonok: *Carlina acaulis*, *Lathyrus montanus*, *Dianthus deltoides*, *Orchis morio*, *Pulsatilla nigricans*, *Pulsatilla grandis*, *Dactylorhiza sambucina* (Bozsok – Cák térségében) többnyire veszélyeztetett termőhelyeken található (KOVÁCS 1994a).

A Kőszeg-hegyaljai láprétek (*Seslesietum uliginosae*, *Succiso-Molinietum*) már gondozottabbak, rendszeres rétgazdálkodási kezelésekből részesülnek, így reménykedünk, hogy országos botanikai értékeik *Crocus albiflorus* (Kőszeg), *Parnassia palustris*, *Epipactis palustris*, *Trollius europaeus* (Kőszegdorozló), *Gentianella austriaca*, *Gentiana pneumonanthe*, *Iris sibirica* (Bozsok) hosszú távon megőrizhetők.

Sopron- és Kőszeg hegyvidékén gyakoriak még az aranyzab alkotta rétek (*Trisetum flavescens*) (JEANPLONG 1970). Ezek azonban sem szerkezetükben sem összetételükben nem azonosíthatók a havasi (*Polygono-Trisetion*) rétekekkel (hisz sem *Narcissus* sem *Polygonum bistorta* nem található bennük). Többnyire csak a vöröscsenkeszes rétek szubasszociációjának tekinthetők (KOVÁCS 1994b, 1995).

Az **Őrségi-patak völgyek és dombhátak** (Szölnöki-patak, Hársas-patak, Huszászi-patak, Zsida-patak, János-hegy, Lugosi-tető stb.). Gyepnövényzetében a láprétek, mocsárrétek, mezofil kaszálórétek és a mézsköckerülő hegyi rétek dominálnak. Veszélyeztető tényező a beerdősülés, a felhagyás és az invazív növények agresszív terjedése, melyek a hagyományos rétgazdálkodás visszaszorulásával jelentkeztek. Ezáltal ugyancsak veszélyeztetettek a rétvegetáció botanikai értékei: *Achillea ptarmica*, *Gentiana pneumonanthe*, *Iris sibirica*, *Hemerocallis lilio-asphodelus*, *Trollius europaeus*, *Alchemilla xanthochlora*, *Spiranthes spiralis*, *Dactylorhiza majalis*, *Narcissus angustifolius* stb. A tájvédelmi körzet prioritásai közé tartozik, olyan kezelési rendszerek működtetése, melyek e fajok fennmaradását biztosítják.

Ökológiai és természetvédelmi szempontból ugyancsak értékes rétvegetáció állományok találhatóak még a Sorok-patak mentén (különösen mocsárrétek), a nárai „Zsidó-réten” (a sárgaliliom legnagyobb térségi populációival) a felsőcsatári Vas-hegyen (félszáraz irtásrétek), az olmódi-réten (kaszálórétek) ill. a flóragazdag bozsoki Zsidó-réten (KOVÁCS 1995, KOVÁCS, TAKÁCS 1992, 1994). A Ság-, a Hercsen- és a Kissomlyó szőlők övezte bolygatott irtásrétfoltjai, növényföldrajzilag már a Bakony és a Kisalföldi hatásokat tükrözik.

Irodalomjegyzék

- BORHIDI A., SÁNTHA A., (szerk.) 1999, Vörös Könyv Magyarország Növénytársulásairól, TermészetBúvár Alapítvány Kiadó, Budapest, 1,1-361,2, 1-68.
- FEKETE G., MOLNÁR ZS., HORVÁTH F., (szerk.) 1997, A magyarországi élőhelyek leírása, határozója és a Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer, Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 1-374.
- JEANPLONG J., 1969, A Rába ártéri rétek, legelők ökológiai, cönológiai és hozamvizsgálatai, Kand. Értekezés Tézisei, 1-9.
- JEANPLONG J., 1970, Franciaperjés kaszálók cönológiai vizsgálatai a Soproni- és a Kőszegi-hegységben, Agrártud. Egyet. Mezőgazd. Kar Közlem. 133-147.
- KOVÁCS J. A., 1994a, A Kőszegi-hegység és Kőszeg-hegyalja réttársulásai, In: Bartha D. (szerk.): A Kőszegi-hegység vegetációja, Sopron-Kőszeg, 147-174.
- KOVÁCS J. A., 1994b, Outline for a Synopsys of Plant Communities in Vas county, Kanitzia 2, BDTF-Szombathely, 79-113.
- KOVÁCS J. A., 1995, Lágyszárú növénytársulásaink rendszertani áttekintése, Tilia, 1, Soproni Egyetem, 86-114.
- KOVÁCS J. A., 1999, Az Őrségi Tájvédelmi Körzet növényzetének sajátosságai, ökológiai-természetvédelmi problémái, Vasi Szemle, LIII, Szombathely, 111-142.
- KOVÁCS J. A., TAKÁCS B., 1992, A bozsoki Zsidó-rét növényzete és botanikai értékei, Kanitzia, 1, BDTF-Szombathely, 1-52.
- KOVÁCS J. A., TAKÁCS B., 1994, A nárai Zsidó-rét botanikai értékei, Kanitzia, 2, BDTF-Szombathely, 43-64.
- MUCINA L, GRABHERR G., ELLMAUER T., (Ed.) 1993, Die Pflanzengesellschaften Österreichs I, Antropogene Vegetation, Gustav Fischer Verlag, Jena 297-482.
- NÉMETH F., (ED.) 1993, Exploratory Biodiversities Studies in the former Iron Courtain Zone Hungary, WWF-MTA-ÖBKI, Vácrátót, 1-79.

Szerző: Kovács J. Attila, főiskolai tanár,
BDF-Szombathely, Növénytani Tanszék
9701 – Szombathely, Pf.: 170.